

Pielgrzymka jako zjawisko społeczne – przemiany uwarunkowań pieszego pielgrzymowania

Marta Michalska

The pilgrimage as a social phenomenon – the changing determinants of walking pilgrimages

Abstract: A pilgrimage can be a place that facilitates contact between man and God as well as the broader community. The paper analyzes the transformation of social, cultural, moral, and political determinants of the phenomenon of walking pilgrimages, most often on the example of the Skaleczna Walking Pilgrimage and other walking pilgrimages such those from Krakow to Jasna Gora.

Despite the ongoing trend towards secularization of modern life, walking pilgrimages are still characterized by vitality, as entirely religious phenomena, and not simply cultural, sociological or psychological phenomena. The pilgrimage plays an extremely important role in the integration of society; however, the search for personal contact with God and the need for silent contemplation in an attractive landscape become much more important than social integration. The increasing number of pilgrims and the emergence of new pilgrimage groups (family, penance, silence) in recent decades show that these changes are consistent with the preferences and social needs of a relatively large number of people.

Keywords: pilgrimage, social determinants, Krakow, Jasna Gora.

Wprowadzenie

Pielgrzymka umożliwia spotkanie nie tylko z Bogiem, ale i z człowiekiem. Można również mówić o nawiązaniu relacji z Bogiem poprzez drugiego człowieka, o odnalezieniu Boga w człowieku, podobnie jak o poszukiwaniu i doświadczaniu obecności Stwórcy w Naturze, w środowisku pielgrzymowania. Poprzez pielgrzymowanie ujawnia się dążenie do nawiązania relacji z innymi ludźmi, jak również

odwieczne pragnienie bycia we wspólnocie. Szczególnie potrzebę tę mogą zaspokoić pielgrzymi wyruszający pieszo na Jasną Górę w kilkusetosobowych oraz kilkutyśięcznych grupach. Codzienne przebywanie w tak licznej wspólnocie rodzi nie tylko radość z jej odkrywania, ale i konieczność zaakceptowania jej słabości, dostosowania się do obowiązujących ją zasad. Wielu, którym nie odpowiada „ten typ pobożności (...)”, podejmuje owo wyzwanie, przełamując swoje introwertyczne skłonności (Niezabitowska 1993; Reichan 1993: 45). Inni decydują się na pielgrzymkę indywidualną bądź realizowaną w gronie kameralnym. Zdaniem socjologa Stanisława Burdzieja (2005) obecnie obserwuje się przemianę religijności ze wspólnotowej na osobistą. O powyższej prawidłowości pisał już Émile Durkheim – mówił o „prywatyzacji” religii, ale jednocześnie uważał, że idea religii jest nierozzerwalnie związana z ideą Kościoła, w konsekwencji więc religia „(...) musi mieć charakter rzeczy w najwyższym stopniu zbiorowej” (Durkheim 2010: 39). Tymczasem Thomas Luckmann (1996: 105–112) używa określenia „niewidzialna religia”, odnosząc je do obserwowanego we współczesnym społeczeństwie zjawiska ograniczania wspólnotowego wymiaru religijności, nieobecności religii w sferze publicznej na rzecz religijności indywidualnej, prywatnej. Przejawem zmian, jakie zachodzą w charakterze współczesnej religijności, może być wzrost popularności wędrowek Drogą św. Jakuba – zarówno w krajach Europy zachodniej, jaki i w Polsce – motywowanych w znacznej mierze dążeniami „duchowymi” – przeciwstawnymi „religijnym” i pozareligijnymi – turystycznymi, kulturowymi (Burdziej 2005; Różycki 2008; Pietrzak 2010). Wzrasta również zainteresowanie Drogą św. Olafa, prowadzącą z Oslo do Trondheim (Burdziej 2005). Równocześnie jednak możemy w Polsce obserwować dynamiczny rozwój pieszego ruchu pątniczego o charakterze zbiorowym, wspólnotowym. Analizując przemiany uwarunkowań społeczno-kulturowych, obyczajowych czy politycznych, jakim polega zjawisko pieszego pielgrzymowania, najczęściej odwoływano się do przykładu Pieszej Pielgrzymki Skąlecznej (dalej: PPS) oraz pozostałych krakowskich pielgrzymek zmierzających na Jasną Górę – Pieszej Pielgrzymki Krakowskiej (dalej: PPK) i Pieszej Pielgrzymki Dominikańskiej (dalej: PPD).

Struktura demograficzna i społeczna pielgrzymów

Spośród licznych uwarunkowań warto zwrócić uwagę na czynniki demograficzne (płeć, wiek) i społeczne (wykształcenie i zawód) oraz opisywane w literaturze

ogólne zależności między wymienionymi cechami a religijnością mającą związek z potrzebą pielgrzymowania. Prezentowane prawidłowości nie oddają jednak w sposób wyczerpujący stanu rzeczywistego, między innymi ze względu na złożoność badanego zjawiska. Potwierdza to również opinia prowadzącego rozległe studia nad rozwojem religijnym w trzech etapach życia człowieka Theophila Thuna, który twierdził, że ze względu na tajemniczość i niemożliwość przeniknięcia religijnego losu jednostki pozostaje on niedostępny racjonalnej analizie (Thun 1969).

Przyjmuje się, że większa religijność cechuje kobiety niż mężczyźni (Piwowski 1996; Francis, Wilcox 1998; Walter, Davie 1998). Prawidłowość tę tłumaczy się potrzebą społecznego dowartościowania kobiet, które ze względu na brak aktywności zawodowej poprzez udział w rytualnych praktykach pragną odgrywać pewną rolę w sferze życia publicznego. Wydaje się jednak, że powyższa opinia w coraz mniejszym stopniu dotyczy sytuacji współczesnych kobiet, powszechnie zaangażowanych w różne sfery życia społecznego i publicznego. Zdaniem Luckmanna (1996) orientacja prokościelna kobiet pracujących zawodowo (w przeciwieństwie do gospodyń domowych) jest bardzo zbliżona do postawy reprezentowanej przez mężczyzn. Jak wskazuje również Władysław Piwowski (1996), dotychczasowej opinii o feminizacji Kościoła przeciwstawiane są głosy wskazujące na odwrotną tendencję. Odchodzenie kobiet z Kościoła ma miejsce szczególnie w społeczeństwach, w których nasila się proces ich emancypacji, wyrażającej sprzeciw wobec wartości „świata męskiego”, reprezentowanego między innymi przez Kościół. Wydaje się, że opisany proces nie dotyczy ruchu pątniczego w Polsce, co potwierdzają wybrane, niżej prezentowane dane dotyczące struktury płci uczestników Warmińskiej Metropolitarnej Pielgrzymki Pieszej, wyruszającej z Olsztyna na Jasną Górę. W latach 1984–1992 kobiety wyraźnie dominowały w społeczności pątniczej (67–75%), tendencja ta utrzymywała się także w latach 1993–2004 (61–73%), po podziale pielgrzymki na kilka oddzielnych grup pątniczych. Udokumentowano również dominację kobiet (wynoszącą 54–67% w latach 1991–2004) wśród uczestników pieszej pielgrzymki archidiecezji warmińskiej o charakterze ogólnopolskim, prowadzonej do Ostrej Bramy w Wilnie (Wojtkowski 2005). O przewadze kobiet wśród pątników można mówić również na podstawie badań autorki (Michalska 2014), obejmujących dwudziestoletni okres trwania pielgrzymki skałecznej. Według danych z lat 1988–2004, 2006, 2009 i 2010 kobiety stanowiły od 68,2% do 77,3% uczestników grupy pątniczej, liczącej łącznie 5165 osób. Tendencja ta potwierdza się również w wynikach własnych badań ankietowych autorki, prowadzonych czterokrotnie w latach 2006–2008 i w 2010 roku wśród pątników skałecznych

(pośród 769 pątników – 73,5% populacji pielgrzymki, kobiety stanowiły od 66,7% do 70,0%; Michalska 2014), oraz w wynikach badań prezentowanych w pracach Eugeniusza Rydza (2007) czy Iwony Hodorowicz (2008).

W kwestii struktury wieku wiadomo, że dzieci oraz młodzież to grupy najbardziej religijne. Nasilenie religijności spada w wieku produkcyjnym, a wzrasta ponownie w wieku poprodukcyjnym. Największy spadek wskaźników światopoglądu religijnego (szczególnie w aspekcie rytualnym), zależnego od typu i charakteru środowiska społecznego, obserwuje się w wielkich miastach. Niemniej, jak wskazuje Luckmann (1996), współcześnie obserwuje się również tendencję zniżkową w religijności kościelnej na terenach wiejskich, co niweluje różnice w stosunku do poprzednich dziesięcioleci między ośrodkami miejskimi i wsiami. Według tendencji zaznaczającej się niemal na całym świecie światopoglądy ateistyczne i ambiwalentne najsilniej przejawiają się u ludzi w wieku 25–35 lat (Piwowarski 1996). Wyniki analizy struktury wiekowej pielgrzymów skałecznych w świetle opisanych tendencji (Michalska 2014) w pewnym zakresie korespondują z przedstawionymi założeniami i wydaje się że, wyróżniają PPS na tle innych grup pątniczych (na przykład PPK i PPD). Trzy najliczniejsze grupy pątników z badanego dwudziestoletniego okresu funkcjonowania pielgrzymki skałecznej deklarowały wiek przypisany do następujących kategorii wiekowych: 46–55 (19,6%), 56–65 (15,7%), 13–18 (13,4%). Należy jednak zauważyć, że uczestnictwo w kilkudniowej pieszej pielgrzymce wymaga ogromnego wysiłku; niższą frekwencję osób w najniższych i najwyższych przedziałach wiekowych mogą tłumaczyć: zły stan zdrowia cechujący często osoby starsze, ograniczenia fizyczne i prawne (konieczna obecność opiekuna) uniemożliwiające dzieciom samodzielne pokonanie trasy. Wyżej omówioną prawidłowość w literaturze wyjaśnia się następująco: osobom w wieku produkcyjnym religijność nie wydaje się konieczna w spełnianiu obowiązków zawodowych i transformacji świata realizowanej na podstawie racjonalnej wiedzy i z wykorzystaniem zdobytych postępów technologicznego. Tymczasem po zakończeniu pracy zawodowej ku praktykom religijnym skłania człowieka potrzeba stabilizacji i psychicznej równowagi, którą Abraham Maslow (1943, 2004, 2013) zapewne nazwałby potrzebą bezpieczeństwa. Za postawę proreligijną, reprezentowaną szczególnie w dzieciństwie i młodości, odpowiedzialne są, zdaniem niektórych badaczy, rodzina i tradycja (Luckmann 1996; Piwowarski 1996).

Nie można też pominąć wpływu autorytetów na wzrost zaangażowania w sprawy religii oraz zwiększony udział w pielgrzymkach pieszych – dotyczy to zwłaszcza młodzieży dorastającej i starszej w tym studentów. Oczywiście, autorytetem mogą być rodzice, ale duży wpływ na wzrost świadomości religijnej i chęć uczestniczenia

w rytuałach religijnych wywierają także osoby spoza kręgu rodzinnego, takie jak Jan Paweł II (Jackowski 2003). Przebieg pontyfikatu papieża Polaka miał istotny wpływ na jakościowe i ilościowe przemiany pielgrzymki skałecznej (między innymi warunkując decyzję o udziale w pielgrzymce blisko czterdziestoprocentowej grupy pielgrzymów w latach 2006–2008, 2010), jak również pozostałych krakowskich pieszych pielgrzymek, szczególnie PPK i Pieszej Pielgrzymki Cysterskiej (Michalska 2014). Dzieciństwo i młodość milionów Polaków z okresu wyżu demograficznego lat osiemdziesiątych naznaczone było charyzmatem Karola Wojtyły, w którego intencji przez dziesięciolecia wędrowano pieszo ku Jasnej Górze. Mimo sporów na temat znaczenia owego wpływu i oceny skutków jego oddziaływania na współczesne pokolenia nie można zanegować jego istnienia. Szczególnie jeśli odwołamy się do badań potwierdzających opinię o ogromnym wpływie doświadczeń i wzorców przekazywanych w okresie dzieciństwa i dojrzewania na dorosłe życie religijne człowieka. Uznaje się, że na stan pobożności jednostki największy wpływ wywiera w rodzinie matka (Thun 1969). Pewne potwierdzenie tego poglądu możemy również odnaleźć, interpretując wyniki badań ankietowych realizowanych w latach 2006–2008. Pielgrzymi skałeczni, zapytani o stosunek swych rodziców do wiary i praktyk religijnych, wskazali, że zdecydowana większość z nich to katolicy praktykujący. Szczególnie jednak wyróżniono kobiety, ujawniając, że 93,1% matek to katoliczki praktykujące, podczas gdy wśród ojców wartość ta wyniosła 82,2% (Michalska 2014). Tym samym w pewnym stopniu potwierdzono znaczenie postawy i roli rodziców, szczególnie matki, w kształtowaniu postawy religijnej, przejawiającej się w tym przypadku uczestnictwem w pielgrzymce.

W badaniach socjo-religijnych zwraca się również uwagę na kolejną prawidłowość: „(...) im wyższe wykształcenie, tym niższy stan życia religijnego (...)”, ponadto osoby reprezentujące nauki techniczne, rolnicze i leśne są bardziej religijne niż humaniści (Piwowski 1996: 394). Najbardziej religijną grupę stanowią rolnicy, następnie robotnicy wykwalifikowani i rzemieślnicy, pracownicy administracyjni, na końcowym miejscu znajdują się pracownicy umysłowi, zwłaszcza ci wyżej wykształceni. W krajach zachodnich obserwuje się jednak inną prawidłowość: postawy ateistyczne i ambiwalentne prezentują szczególnie robotnicy pracujący w przemyśle oraz reprezentanci zawodów „intelektualno-technicznych”. Powyższy światopogląd jest znacznie mniej popularny wśród rolników, rzemieślników i urzędników oraz osób reprezentujących wolne zawody. Odnosząc prezentowane prawidłowości do warunków panujących w Polsce, należy uwzględnić odmienny, opisywany przez Zachariasza S. Jabłońskiego (2004) masowy charakter polskiej religijności oraz

szczególną rolę, jaką Kościół odgrywał przez lata w społeczeństwie (Luckmann 1996; Piwowarski 1996). Tymczasem badania prowadzone nad pieszymi pielgrzymkami krakowskimi, w szczególności nad PPS, PPK i PPD, dowodzą ogromnego zaangażowania w powstanie i rozwój ruchu pątniczego osób z wyższym wykształceniem oraz studentów, co zapewne wynika między innymi ze specyfiki ośrodka krakowskiego o bogatych tradycjach akademickich (Balon, Samsonowska 1996; Michalska 2014). Większość pielgrzymów skałecznych deklарowało w latach 2006–2008 i 2010 wykształcenie wyższe (40,5%) i średnie (31,3%), a spośród osób aktywnych zawodowo (49,1%) najliczniej reprezentowaną grupę tworzyli pracownicy umysłowi i techniczni (45,3%), z czego niemal połowa to nauczyciele.

Uwarunkowania społeczno-kulturowe, obyczajowe i polityczne

Obecny stan pątnictwa pieszego uwarunkowany jest również przemianami społeczno-kulturowymi i obyczajowymi zachodzącymi w Polsce i na świecie. Zdaniem Luckmanna (1996: 102–103) „wobec wzrastającej specjalizacji ról religijnych ludzie świeccy uczestniczą coraz mniej bezpośrednio w świętym kosmosie. Jedynie eksperci religijni posiadają w pełni świętą wiedzę (...) ludzie świeccy coraz bardziej polegają na ich mediacji w relacjach ze świętym uniwersum”. Prezentowaną opinię można również odnieść do zjawiska pielgrzymowania. Współcześnie pielgrzym, stając się członkiem wspólnoty pątniczej, może całkowicie polegać na organizatorach pielgrzymki. Zapewniają oni jej uczestnikom pełną opiekę pastoralną, opartą na szczegółowo opracowanym programie. To, w jakim stopniu osoba świecka będzie uczestniczyć w owym „świętym kosmosie”, zależy głównie od samego pątnika, ale również od otwartości organizatora oraz przewodników, nadających grupom pielgrzymkowym specyficzny charakter.

Oddanie inicjatywy osobom świeckim wiąże się z koniecznością sprawowania ciągłej opieki, by nie powiedzieć kontroli, nad sposobem i treścią wygłaszanych przez nich myśli (na przykład w ramach konferencji, świadectw) oraz metod stosowanych w ramach prac organizacyjnych (na przykład podczas poszukiwania miejsc noclegowych). Z reguły organizatorzy angażują osoby świeckie na różnych etapach organizacji pielgrzymki – do prowadzenia pątników na szlaku, sprawowania opieki medycznej nad grupą, prac porządkowych, współtworzenia w ograniczonym zakresie programu pastoralno-edukacyjnego. Nie wszystkie osoby pragnące pielgrzymować akceptują jednak owe zasady. Mimo że pielgrzymowanie samotne

lub w kilkuosobowych grupach ma charakter niszowy (w 2007 roku z polskich odcinków Drogi św. Jakuba skorzystało około 200 osób; Mendyk 2008, 2010), dla części osób potrzeba niezależności i samodzielnego kreowania programu pastoralnego (w którym jest czas na tak ważną dla niektórych pątników ciszę) jest na tyle silna, iż podejmują się oni owego zadania. Ta forma pielgrzymowania stanowi pewną alternatywę (nadal nie „konkurencję”) dla wielotysięcznych pieszych pielgrzymek. Wzrost zainteresowania taką formą pielgrzymowania zwraca uwagę na nieustannie postępującą przemianę kulturowo-społeczną, obyczajową i religijną, jaka zachodzi w Polsce i na świecie.

Kolejnym przejawem zachodzących przemian jest zmiana tematyki refleksji pielgrzymkowych, które w latach osiemdziesiątych obfitowały w treści patriotyczne – przyrównywano je wręcz do „narodowych rekolacji” (dotyczyło to zwłaszcza pielgrzymek z Krakowa na Jasną Górę; Balon, Samsonowska 1996: 62; Michalska 2014). W literaturze zwraca się również uwagę na zespół wpływów determinujących postawę religijną jednostki, a mianowicie na różnego rodzaju doświadczenia życiowe pozyskiwane w kontekście historycznych zdarzeń (Thun 1969) – potwierdzają one wpływ uwarunkowań polityczno-społecznych na przyjmowane postawy religijne. Dostrzegamy je również, analizując jakościowe i ilościowe zmiany, jakim szczególnie w Polsce podlega zjawisko pielgrzymowania. Oddziaływanie katastrofy smoleńskiej (która wydarzyła się 10 kwietnia 2010) i towarzyszących jej wydarzeń można dostrzec wśród pielgrzymów skałecznych wędrujących w lipcu 2010 roku na Jasną Górę. Dla 22,1% pątników to ważne i tragiczne wydarzenie, które wywarło ogromny wpływ na nastroje Polaków, zdeterminowało w sposób decydujący bądź znaczący decyzję o uczestnictwie w pielgrzymce (Michalska 2014). W latach dziewięćdziesiątych, w związku ze zmianami społeczno-politycznymi, transformacji podlegał również charakter ruchu pątniczego. Ówczesny opiekun pielgrzymki krakowskiej ks. bp Kazimierz Nycz dostrzegał potrzebę pogłębienia jej aspektu religijno-duszpasterskiego. W głoszonych wówczas, jak i obecnie treściach odwołuje się on głównie do problemu wiary, rozwoju osobistego kontaktu z Bogiem, ewangelizacji, „(...) budzenia odpowiedzialności świeckich w życiu społecznym (...)”, umacniania i dowartościowywania roli rodziny, odnajdywania życiowego powołania w świetle wartości chrześcijańskich (Balon, Samsonowska 1996: 62; Michalska 2014). W konsekwencji owych zmian oraz z potrzeby kontynuacji uczestnictwa w wybranych pielgrzymkach również po zakończeniu studiów, wraz z rodziną, powołano grupy rodzinne w ramach PPD w 2011 roku oraz Warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki Metropolitarnej w 2012 roku (www 1).

Wzrost od lat osiemdziesiątych liczby organizowanych w Polsce pielgrzymek oraz zmianę charakteru ruchu pątniczego z „(...) regionalnego na ogólnokrajowy, z folklorystycznego na ogólnokościelny, z akcentem na poszukiwanie głębszych przeżyć religijnych” opisuje Janusz Mariański (1991: 283).

Zmianie podlega również stosunek do pątników i zjawiska pielgrzymowania, skutkujący koniecznością poszukiwania miejsc noclegowych w szkołach, remizach, na polach namiotowych oraz w domach pielgrzyma. Organizatorzy krakowskich pielgrzymek potwierdzają wzrost problemów z zakwaterowaniem pielgrzymów w prywatnych kwaterach. Im bliżej Częstochowy, tym trudniej o miejsca noclegowe dla pątników, co uwarunkowane jest przede wszystkim znacznym natężeniem ruchu pątniczego w rejonie miasta. Do pozostałych głównych przyczyn pogłębiania się owych zmian należy zaliczyć takie procesy i zjawiska jak: wzrost liczby pielgrzymów na szlakach, zmiana struktury demograficznej mieszkańców wielu miejscowości (emigracja ludzi młodych, starzenie się, śmierć osób niegdyś przyjmujących pątników), spadek liczby gospodarstw dysponujących stodołami niegdyś powszechnie udostępnianymi na nocleg (wywiad 6), ograniczenie zaufania między ludźmi, wzrost zamożności, jak również wzrost ubóstwa mieszkańców, przeciążenie pracą i brak wolnego czasu, rosnące wymagania pątników, a równocześnie nieliczne przypadki ich niewłaściwego zachowania (wywiady: 2, 3, 4, 5, 6), dążenie organizatorów do ujednoczenia warunków noclegów, względy organizacyjne, nowe nawyki zachowań w dobie rozwijających się kontaktów internetowych oraz postępująca sekularyzacja. Niemniej pielgrzymi wędrujący pieszo spotykają się z licznymi gestami życzliwości i wyjątkową gościnnością. Choć obecnie grupy pątnicze są świetnie zorganizowane i niemal samowystarczalne, również dziś notowane są przypadki częstowania pielgrzymów napojami czy posiłkami rozdawanymi pielgrzymom na postojach czy też na szlakach pątniczych (Balon, Samsonowska 1996; wywiady: 2, 3, 5, 6). O zachowanie więzi i przyjaźni, jakie nawiązują się między pielgrzymami, organizatorami pielgrzymek i społecznością zamieszkującą położone na szlaku miejscowości, dbają przez cały rok zarówno organizatorzy, jak i pielgrzymi (wywiady: 1, 2, 3, 4, 5, 6).

Stałość zasadniczych motywacji pielgrzymowania

Obok wyżej wymienionych czynników i uwarunkowań odpowiedzialnych za obecny obraz zjawiska pielgrzymowania godny uwagi jest także aspekt

motywacyjny, którego poznanie pozwala lepiej zrozumieć, wyjaśnić istnienie i dynamiczny rozwój pątnictwa. Od wieków motyw religijny odgrywał istotną rolę w procesach migracyjnych. Z czasem do głównych typów motywacji religijnych (pokutnych, wotywnych, błagalnych i dziękczynnych) dołączyły motywy poznawcze, które wraz z upływem stuleci zyskiwały na znaczeniu. Proces ten nasilił się szczególnie w okresie międzywojennym. W konsekwencji od lat sześćdziesiątych coraz częściej pielgrzymki określano mianem turystyki pielgrzymkowej lub turystyki religijnej (Ptaszycka-Jackowska, Jackowski 1998).

Źródła religijnego charakteru współczesnego jasnogórskiego ruchu pątniczego należy szukać w „(...) polskiej religijności, często przemieszanej z polskim patriotyzmem”. Również współcześnie większości pątników przybywających na Jasną Górę przyświeca przede wszystkim motyw czysto religijny, choć na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci zanotowano pewien spadek jego znaczenia (Ptaszycka-Jackowska, Jackowski 1998: 17). Mimo obserwowanego wzrostu znaczenia dążeń poznawczych, wysoki poziom motywów religijnych stawia Jasną Górę na wysokiej pozycji wśród pozostałych głównych sanktuariów maryjnych świata, także przed Lourdes i Fatimą (Giuriatti, Arzenton 1992; Ptaszycka-Jackowska, Jackowski 1998; Ptaszycka-Jackowska, Jackowski i Gospodarek 1998). Motywacje religijne i duchowe nadal dominują wśród pielgrzymów przemierzających polskie odcinki Drogi św. Jakuba. Dla około 70% pątników motywacja religijna odgrywała wiodącą rolę, znacznie wyprzedzając motywacje turystyczno-krajoznawcze oraz kulturowe (każda otrzymała około 15% głosów) (Mendyk 2010).

Opisaną tendencję potwierdzają zarówno niżej prezentowane wyniki badań nad skałecznym ruchem pątniczym, jak i wcześniejsze opracowania Michała J. Pacana (1998) czy Artura Gadochy (1993). Wykorzystanie w tych badaniach „teorii motywacji ludzkiej” Masłowa (2004, 2013) pozwoliło nie tylko potwierdzić dominację motywów o charakterze religijnym, lecz także wskazać na inne interesujące prawidłowości (Michalska 2008, 2014; Michalska, Michalski 2010). Podobnie jak turystę, również pielgrzymka charakteryzuje wielorakość motywacji (Masłow 2004, 2013; Alejziak 1999; Krzymowska-Kostrowicka 1999; Gaworecki 2007; Michalska 2014; wywiad 1). Uczestnicy pielgrzymki skałecznej trzykrotnie (w latach: 2006, 2007, 2008) wskazywali, że pielgrzymując, pragną przede wszystkim realizować cele religijne (57,2%). Tym samym zaspokajają potrzebę bezpieczeństwa i/lub samorealizacji (Masłow 1994, 2004). Oznacza to, iż zasadnicze cele i motywacje uczestniczenia w pielgrzymce nie zmieniły się. Spośród 13 wyróżnionych kategorii potrzeb (złożonych z 39 zaproponowanych celów pielgrzymowania) pierwsze 7 pozycji zajęły

potrzeby religijne oraz dążenia o charakterze religijnym (71,7%). Jednocześnie jednak uzyskane rezultaty badawcze pozwalają stwierdzić, że wyżej wymieniane motywy poznawcze (5,1%) oraz potrzeby przynależności, więzi społecznych (5,2%) nie zajęły najwyższej pozycji wśród motywów pozareligijnych. Ich miejsce zajęł znacznie ważniejszy dla pątników skałecznych motyw estetyczny (6,1%) oraz nieznacznie rzadziej realizowana poprzez pielgrzymowanie potrzeba zmiany (5,3%), będąca jednym z najważniejszych motywów warunkujących rozwój turystyki (Przeclawski 1996; Krzymowska-Kostrowicka 1999). Tymczasem dowiedziono, że pielgrzymów skałecznych charakteryzuje silna potrzeba przebywania w miejscach pięknych, zarówno pod względem przyrodniczym, jak i architektonicznym. Zdaniem autorki warto zwrócić uwagę na ujawnioną w badaniach, a stosunkowo rzadko prezentowaną w literaturze (Przeclawski 1996; Krzymowska-Kostrowicka 1999) mocną pozycję i stałość tendencji estetycznych. Jednocześnie bez przeprowadzenia badań wśród uczestników pozostałych pielgrzymek pieszych trudno jednoznacznie stwierdzić, że jest to prawidłowość powszechna wśród społeczności pątniczej. Należy jednak przyznać, że zarówno organizatorzy, jak i pielgrzymi coraz większą uwagę zwracają na to, by szlak pątniczy nie był pozbawiony walorów turystyczno-krajoznawczych (www 2), co wskazuje na rosnącą potrzebę zaspokajania poprzez pielgrzymowanie nie tylko potrzeb religijnych, lecz także poznawczych i estetycznych. Dbalność o wizerunek i charakter trasy może wynikać również z chęci stworzenia pątnikom optymalnych warunków, sprzyjających wyciszeniu i przekierowaniu uwagi na tematykę religijną i odnowę duchową. Powyższe postępowanie może być bardzo trafne. Jak bowiem wskazują wyniki badań prowadzone w ramach „Programu nad Świadomością Religijną w Berkeley” (Wuthnow 1978) nad korelatami „doświadczeń szczytowych” (szeroko opisywanych przez Masłowa 1994, 2004), powszechnie odczuwane doznanie głębokiego poruszenia pięknem przyrody porównywalne jest z głęboko odczuwanym kontaktem z czymś świętym lub sakralnym. Obydwa doświadczenia, występujące szczególnie u osób dążących do samorealizacji, motywowanych głównie „wyższymi” potrzebami, mogą wzajemnie się wzmacniać, sprzyjając pogłębieniu duchowości człowieka, a tym samym pielgrzymowaniu. Wydaje się, że problem ten dostrzegali już założyciel i pierwszy przewodnik pielgrzymki skałecznej, o. Rufin Abramek, zdaniem którego „(...) na Jasną Górę należy iść najpiękniejszą trasą, która wcale nie musi być najkrótsza” (Gniewek 2005: 351).

Uwagi końcowe

Podjmując próbę zrozumienia zjawiska pieszego pielgrzymowania i poznania uwarunkowań determinujących jego przemiany, dostrzegamy przede wszystkim stałość istnienia idei pielgrzymowania oraz jej uniwersalność, rozwój, wzrost dynamiki oraz różnorodności. Pomimo zachodzących współcześnie tendencji do sekularyzacji życia społecznego pielgrzymowanie wciąż charakteryzuje się żywotnością, jako zjawisko w pełni religijne, a nie jedynie kulturowe, socjologiczne czy psychologiczne. Chociaż funkcja społeczno-integracyjna w pielgrzymowaniu wciąż odgrywa niezwykle ważną rolę, poszukiwanie indywidualnego kontaktu z Bogiem oraz potrzeba wyciszenia i kontemplacji w atrakcyjnym krajobrazie stały się znacznie ważniejsze od dążenia do bycia we wspólnocie, doświadczenia życzliwości, poczucia braterstwa i akceptacji. Równocześnie obserwuje się wyraźny spadek znaczenia funkcji społeczno-integracyjnej pomiędzy pielgrzymami a mieszkańcami terenów położonych przy szlaku pątniczym, co osłabia rozwój funkcji kulturotwórczej. Współczesny obraz zjawiska pielgrzymowania odzwierciedla charakter i kierunek dokonujących się w społeczeństwie zmian kulturowo-cywilizacyjnych. Wzrastająca liczba pielgrzymów oraz pojawianie się w ostatnich dziesięcioleciach nowych grup pątniczych (Rodziny, Pokutnych, Cisy) wskazują, że kierunek zachodzących zmian jest zgodny z preferencjami i potrzebami społecznymi stosunkowo dużej liczby osób.

Pielgrzymując, można zyskać poczucie bezpieczeństwa, integracji i identyfikacji z grupą, afiliacji oraz transcendencji, które człowiek traci wraz z rozwojem cywilizacyjnym na rzecz wolności jednostki (Krzysteczko 1990).

Bibliografia

- Alejski W., 1999, *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, Albis, Kraków.
- Balon Z., Samsonowska K., 1996, *Piesza Pielgrzymka Krakowska na Jasną Górę*, „Peregrinus Cracoviensis”, t. 4, s. 59–72.
- Burdziej S., 2005, *W drodze do Santiago de Compostela. Portret socjologiczny pielgrzymki*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Durkheim É., 2010, *Elementarne formy życia religijnego. System тотемiczny w Australii*, tłum. A. Zadrożyńska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Francis L.J., Wilcox C., 1998, *Religiosity and Femininity: Do Women Really Hold a More Positive Attitude toward Christianity?*, „Journal for the Scientific Study of Religion”, t. 37 (3), s. 462–469.
- Gadocha A., 1993, *Piesza Pielgrzymka z Krakowa – Mogiły na Jasną Górę*, Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński, praca magisterska niepublikowana, Kraków.
- Gaworecki W.W., 2007, *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Giuriatti P., Arzenton G.L., 1992, *Les sens du chemin. Les pelerinages marials. Analyse comparative de l'expériences des pelerins de Lourdes, Fatima, Medjugorje, Lorette et Our Lady of the Snows–Belleville (USA.)*, Centro Ricerche Socio-Religioso, Padova.
- Gniewek L., 2005, *Nastawał w porę i nie w porę...* [w:] Z.S. Jabłoński, K. Tymińska (red.), *Człowiek jasnogórski Ojciec Rufin Abramek*, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum, Częstochowa, s. 351–356.
- Hodorowicz I., 2008, 208. *Lanckorońska Piesza Pielgrzymka na Jasną Górę (charakterystyka grupy i motywy pielgrzymowania uczestników)*, „Peregrinus Cracoviensis”, t. 19, s. 73–86.
- Jackowski A., 2003, *Święta Przestrzeń Świata. Podstawy geografii religii*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Jabłoński Z.S., 2004, *Jasna Góra bliska i daleka*, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Częstochowa.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1999, *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Krzysteczko H., 1990, *Główne kierunki i działy psychologii* [w:] J. Makselon (red.), *Psychologia dla teologów*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków, s. 9–35.
- Luckmann T., 1996, *Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym społeczeństwie*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Mariański J., 1991, *Religijność w procesie przemian. Szkice socjologiczne*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
- Maslow A.H., 1943, *A Theory of Human Motivation*, „Psychological Review”, t. 50 (4), s. 370–396.
- Maslow A.H., 1994, *Religions, Values and Peak-Experiences*, Penguin Arkana Books, New York.
- Maslow A.H., 2004, *W stronę psychologii istnienia*, tłum. I. Wyrzykowska, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.
- Maslow A.H., 2013, *Motywacja i osobowość*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Mendyk E., 2008, *Droga św. Jakuba w Polsce – nowy początek starej tradycji* [w:] A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Wydawnictwo Czuwajmy, Kraków, s. 67–78.
- Mendyk E., 2010, *Współczesna droga św. Jakuba w Polsce – szlak pątniczy, kulturowy, historyczny i krajoznawczy* [w:] Z. Kroplewski, A. Panasiuk (red.), *Turystyka religijna*, Wydawnictwo Naukowe USz, Szczecin, s. 557–567.
- Michalska M., 2014, *Społeczno-geograficzne uwarunkowania pieszego pielgrzymowania z Krakowa na Jasną Górę (na przykładzie Pieszej Pielgrzymki Skalecznej)*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, niepublikowana praca doktorska, cz. 1, cz. 2, Kraków.
- Michalska M., 2008, *Cele i motywy pielgrzymowania z Krakowa na Jasną Górę na przykładzie XXXI Pieszej Pielgrzymki Skalecznej*, „Peregrinus Cracoviensis”, t. 19, s. 87–102.
- Michalska M., Michalski M., 2010, *Potrzeby pozareligijne uczestników Pieszej Pielgrzymki Skalecznej realizowane w drodze na Jasną Górę* [w:] Z. Kroplewski, A. Panasiuk (red.), *Turystyka religijna*, Wydawnictwo Naukowe USz, Szczecin, s. 335–345.
- Niezabitowska A., 1993, *Którędy z Jasnej Góry do Matki Boskiej Częstochowskiej* [w:] Z.S. Jabłoński (red.), *Pątniczym szlakiem Orlich Gniazd*, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum, Częstochowa, s. 33–36.
- Pacan M.J., 1998, *Pieszka Pielgrzymka ze Skalki w Krakowie na Jasną Górę (1976–1996). Studium pastoralno-historyczne*, Wydział Teologiczny, Papieska Akademia Teologiczna (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II), praca magisterska niepublikowana, Archiwum klasztoru Ojców Paulinów na Skalce w Krakowie, b. sygn., Kraków.
- Pietrzak M., 2010, *Szlaki św. Jakuba w Polsce zachodniej i w Brandenburgii – odtwarzanie starych szlaków pątniczych jako nowoczesnych szlaków pielgrzymkowych, kulturowych i turystycznych* [w:] Z. Kroplewski, A. Panasiuk (red.), *Turystyka religijna*, Wydawnictwo Naukowe USz, Szczecin, s. 568–574.
- Piwowski W., 1996, *Socjologia religii*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin.
- Przeclawski K., 1996, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Albis, Kraków.
- Ptaszycka-Jackowska D., Jackowski A., Gospodarek U., 1998, *Pieszkie pielgrzymowanie na Jasną Górę*, „Peregrinus Cracoviensis”, t. 6, s. 111–135.
- Ptaszycka-Jackowska D., Jackowski A., 1998, *Jasnogórskie pielgrzymki w przestrzeni miasta i regionu Częstochowy*, Instytut Geografii UJ, Kraków.
- Reichan J., 1993, *Jak mnie Pan zawołał na pielgrzymie ścieżki* [w:] Z.S. Jabłoński (red.), *Pątniczym szlakiem Orlich Gniazd*, Wydawnictwo Zakonu Paulinów Paulinianum, Częstochowa, s. 45–49.

- Różycki P., 2008, *Motywy pielgrzymowania na drogach św. Jakuba* [w:] A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Wydawnictwo Czuwajmy, Kraków, s. 53–61.
- Rydz E., 2007, *Sianowo jako ośrodek pielgrzymkowy na Pojezierzu Kaszubskim*, „Peregrinus Cracoviensis”, t. 18, s. 97–117.
- Thun T., 1969, *Das religiöse Schicksal des alten Menschen*, Ernst Klett, Stuttgart.
- Walter T., Davie G., 1998, *The Religiosity of Women in the Modern West*, „The British Journal of Sociology”, t. 49 (4), s. 640–660.
- Wojtkowski J., 2005, *Warmińskie pielgrzymki piesze* [w:] B. Domański, S. Skiba (red.), *Geografia i sacrum. Profesorowi Antoniemu Jackowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, t. 2, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 455–469.
- Wuthnow R., 1978, *Peak Experiences: Some Empirical Tests*, „Journal of Humanistic Psychology”, t. 18 (3), s. 59–75.
- Wykaz autorskich wywiadów (archiwum prywatne): wywiad 2 – A. Bac (PPK; 27.02.2012), wywiad 3 – O. Dubiel (PPD; 22.02.2012), wywiad 4 – O. Dubiel (PPD; 21.03.2012), wywiad 5 – E. Szumska (PPS; 04.05.2012), wywiad 6 – J. Wiercioch (PPS; 04.05.2012).
- Wywiad 1: wywiad A. Kluz-Łoś z M. Batko (PPD), sierpień 2010, *Radio Kraków, program „Duchowe Wędrówki”*, archiwum Radia Kraków, b. sygn.

strony internetowe

- www 1, Archidiecezja Warszawska, *Nowa, Rodzinna Grupa*, <http://www.archidiecezja.warszawa.pl/archiwum/?a=6074> [dostęp: 14.01.2013].
- www 2, Lubelska Rowerowa Pielgrzymka na Jasną Górę, *Regulamin*, http://pielgrzymka.roverowylublin.org/?page_id=10 [dostęp: 17.01.2013].

dr Marta Michalska

Kraków

e-mail: marta.michalska@tlen.pl